

ABD-İran Yakınlaşmasının Orta Doğu'daki Dengelere Etkileri ve Türkiye

Bekir ÜNAL

Viyana'da Temmuz 2015'te imzalanan nükleer anlaşma ABD-İran ilişkilerindeki yumuşamanın devam ettiğini ve iki ülke arasında şaşırtıcı bir yakınlaşmanın başladığını göstermiştir. Nükleer anlaşma 1979 İran Devrimi'nden sonra giderek daha problemlili hale gelen ABD-İran ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmış, ikili ilişkilerin normalleşmesine imkân tanıyabilecek bir konjonktüre girilmiştir. Anlaşmanın ardından tartışmalı nükleer programından dolayı İran'a uygulanan yaptırımların aşamalı olarak kaldırıldığı görülmektedir. Yaptırımların kaldırılması, İran'ın siyasi, ekonomik ve askeri anlamda güçlenmesine zemin hazırlamakta, Tahran yönetiminin Orta Doğu'daki etki alanını genişletmesine hizmet etmektedir. ABD, Çin odaklı yeni küresel stratejisi kapsamında Doğu Asya ve Pasifik'e yönelirken Orta Doğu'da İran'la istemediği bir çatışmaya sürüklenmek yerine bu ülke ile ortak menfaatler temelinde işbirliği kurmakta, bu işbirliğini bölgedeki stratejik hedefleri doğrultusunda kullanmaya çalışmaktadır. Nitekim anlaşma sonrasında ABD-İran arasındaki yakınlaşma Afganistan ve Irak'ta örtüşen menfaatlerle, Suriye krizinin çözümü ve IŞİD'le mücadele alanlarında devam etmektedir. ABD-İran yakınlaşması Türkiye açısından ise kısa vadede ticari çıkarlar sunmakla birlikte uzun vadede siyasi ve stratejik riskleri beraberinde getirmektedir.

İran'da Haziran 2013'teki cumhurbaşkanlığı seçimlerini Hasan Ruhani'nin kazanması, Washington-Tahran yakınlaşmasının önünü açmıştır. İran'da Ali Hamaney'in desteğiyle seçimi kazanan Ruhani, selefi Ahmedinejad'ın aksine Batılı ülkelere yönelik söylemlerini yumuşatmış, dış politikada Rafsancani-Hatemi çizgisindeki liberal-pragmatist geleneğe geri dönüş yapmıştır. Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ve Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'in söylemleriyle gelişen süreçte ABD Başkanı Barack Obama Eylül 2013'te Ruhani'ye bir mektup göndermiş, mektupta İran nükleer programı konusundaki belirsizliklerin giderilmesini talep etmiş, karşılığında Tahran'a uygulanan yaptırımların gözden geçirileceğini bildirmiştir. Obama, Eylül 2013'de Birleşmiş Milletler'in (BM) 68. Genel Kurulu'nda Tahran yönetimine olumlu mesajlar vermiş, İran'da rejim değişikliği istemediklerini belirtmiştir. BM Genel Kurulu'nda Ruhani de ılımlı ve uzlaşmacı bir üslupla konuşmuş, İran'ın nükleer programıyla ilgili müzakerelere başlamaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Genel Kurul toplantısının

ardından ABD ve İran arasında 1979 sonrası ilk doğrudan temas gerçekleşmiş, Obama ile Ruhani telefonda İran'ın nükleer programını görüşmüştür. Toplantıdan sonra CNN'de katıldığı bir programda konuşan Ruhani, Ahmedinejad'ın aksine Yahudi soykırımının insanlığa karşı işlenmiş bir suç olduğunu ve kınanması gerektiğini belirtmiş, İran halkından Amerikan halkına dostluk mesajı getirdiğini ifade etmiştir.

Bu analizde nükleer anlaşma sonrası daha belirgin hale gelen ABD-İran yakınlaşmasını hazırlayan etkenler sıralanmakta, yakınlaşmanın Orta Doğu'daki dengelere etkileri kapsamında Washington ve Tahran'ın Afganistan, Irak ve Suriye'de örtüşen menfaatleri üzerinde durulmakta, İsrail ve Suudi Arabistan'ın konumu ele alınmaktadır. Analizde ABD-İran yakınlaşmasının Türkiye açısından muhtemel sonuçları incelenmekte, Tahran yönetiminin daha etkili olduğu bir Orta Doğu'da Ankara'nın bölgesel konumu ile ilgili öngörüler paylaşılmaktadır.

Washington ve Tahran'ı Yakınlaştıran Etkenler

ABD, 1979'daki devrim sonrasında Tahran ile açıktan ilişki kurmamış, İran'da rejim değişikliğini hedeflemiş ve uyguladığı yaptırımlarla bu ülkedeki rejimi yalnızlaştırmaya çalışmıştır. Ancak ABD'nin rejim değişikliği yönündeki girişimleri ve İran'ı yalnızlaştırma stratejisi akim kalmış, yaptırımları iç politikada propaganda malzemesi olarak kullanan Tahran yönetimi bazı yaptırımları da devre dışı bırakmayı başarmıştır. Gerek Bill Clinton döneminde Irak ve İran'a karşı uygulanan "çifte çevreleme" stratejisi, gerekse Bush yönetiminin 11 Eylül saldırılarının ardından Kuzey Kore, Irak ve İran'a karşı geliştirdiği "şer eksenli" politikası İran rejiminin

nükleer silah geliştirme hedefinden ve belirli silahlı örgütlere destek vermekten vazgeçmesini sağlayamamıştır. Bu nedenle Amerikalı karar mercilerinin İran özelinde sadece sopa yerine, havuç-sopa taktiğine yöneldiği ve özellikle Obama döneminde bu taktiğin öncelendiği tahmin edilmektedir.

ABD, Çin'in yükselişini dikkate alarak geliştirdiği yeni küresel stratejisinde düşman devletlerle ilişkilerini normalleştirme yönünde bir politika takip etmeye başlamıştır. Obama yönetimi düşmanlarla ilişkileri normalleştirme politikası kapsamında Rusya ile ilişkilerini yenilemeye çalışmış, Myanmar ve Küba üzerindeki yaptırımları kaldırmaya başlamıştır. Washington'ın Çin'e karşı Rusya ile işbirliğine girme hedefi, Gürcistan ve Ukrayna'daki gelişmelerle birlikte sonuçsuz kalmış, Rusya ile Batılı devletlerin karşı karşıya geldiği süreç Moskova ve Pekin'i işbirliğine itmiştir. Avrasya'da beliren Rusya-Çin blokundan tedirgin olan Washington yönetimi, Batılı devletlerle ilişkileri kopma noktasına gelen İran'ın da bu bloka katılma ihtimaline karşı Tahran'la müzakere seçeneğini öne çıkarmıştır. Obama yönetimi Orta Doğu'da ise Arap ayaklanmalarıyla ortaya çıkan Müslüman Kardeşler çizgisindeki siyasi aktörlerin ABD'nin bölgedeki nüfuzunu zayıflatacağını değerlendirerek bu aktörlerle işbirliğine yönelen Türkiye yerine İran'ın önünü açacak bir stratejiyi tercih etmiştir. "Çin tehdidine" karşı Asya-Pasifik'e odaklanmaya hazırlanan ABD'nin bu stratejiyle Orta Doğu'da İran'ın nispeten öne çıktığı bir güçler dengesi oluşturmayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

ABD'nin Tahran'la yakınlaşmayı küresel ve bölgesel hedefleri yanında İran'ın nükleer programını da durdurmaya yönelik kullanmaya çalı-

şacağı değerlendirilmektedir. Nitekim Washington, Temmuz 2015'te Viyana'da P5+1 ülkeleri ile İran arasında imzalanan nükleer anlaşmayla Tahran'a karşı hem sopa hem de havuç kullanma imkânına kavuşmuştur. ABD, Tahran yönetiminin işbirliğini kabul etmesi karşılığında yaptırımları tamamen kaldırarak İran'ı ödüllendirmeyi, İran anlaşma şartlarını ihlal ederse bu ülkeyi cezalandırmaya yönelik adımlar atmaya planlamaktadır. Anlaşma kapsamında İran'ın nükleer programına getirilen kısıtlamalar nedeniyle gelecek 10 yıl boyunca İran'ın nükleer silah eşliğinden en az bir yıl uzakta tutulması sağlanmıştır. Yapılacak düzenli ve kapsamlı denetimlerle de İran nükleer programının barışçıl amaçların dışına çıkmasının engellenebileceği öngörülmektedir. Ayrıca 2016'da başkanlık süresi dolacak olan Obama, İran'ın tartışmalı nükleer programından kaynaklanan krizi diplomatik yollardan çözerek ABD dış politikasında önemli bir miras bırakmayı istemektedir.

“ABD, Tahran yönetiminin işbirliğini kabul etmesi karşılığında yaptırımları tamamen kaldırarak İran'ı ödüllendirmeyi, İran anlaşma şartlarını ihlal ederse bu ülkeyi cezalandırmaya yönelik adımlar atmaya planlamaktadır.”

İran'ı nükleer anlaşmaya zorlayan etkenlerin başında rejimin akıbet kaygısı gelmektedir. İran'daki mevcut teokratik rejimin temel kaygısı varlığını sürdürmek ve uluslararası ölçekte meşruiyet kazanmaktır. Nitekim İran devletinin nükleer silah üretebilecek teknolojiyi elde etme hedefi de temelde rejimin varlığını sürdürmeye yönelik bir stratejidir. Tahran yönetimi aynı şekilde Suriye'deki Esed rejiminin geleceğini İran'daki

rejimin akıbeti ile ilişkilendirmektedir. Esed rejiminin devrilmesi halinde İran, Arap dünyasında Irak dışındaki tek müttefiki olan Suriye'yi kaybedecek, Şam'daki rejim değişikliği İran'ın Lübnan ve Filistin topraklarıyla bağlantısını zayıflatacak ve Tahran'ı bölgede yalnızlaştıracaktır. Orta Doğu'da desteklediği ve belirli dönemlerde kullandığı Şii silahlı gruplarla bağlantısının kesilmesi ve bölgede yalnızlaşmasının İran'daki rejimin akıbet kaygılarını artıracakı değerlendirilmektedir. Bu nedenle İran, nükleer programı kadar bölgedeki ittifaklarının devamına ve sınırlarının ötesinde vekâlet savaşı yürütmesini sağlayacak Şii silahlı unsurlara da önem vermektedir.

Rejimin akıbet kaygısıyla ilişkili olarak ekonomik çıkarlar da İran'ın anlaşmaya sevk eden sebeplerdendir. Tahran yönetimi, yaptırımlar sonucunda zor durumda kalan ülke ekonomisini nükleer anlaşmayla dar boğazdan kurtarmayı hedeflemiştir. Anlaşma ile birlikte İran 34 yıldır Batılı ülkelerin ambargolarına maruz kalan ülke konumundan kurtulmakta, nükleer programından bazı tavizler vererek önemli kazanımlar elde etmektedir. Anlaşma ile İran'ın nükleer enerji alanındaki belirli hakları tanınmış, uranyum zenginleştirme faaliyetleri serbest bırakılmış, ulusal ve uluslararası yaptırımların aşamalı olarak kaldırılması konusunda mutabakat sağlanmıştır. Anlaşma neticesinde İran'ın füze programıyla ilgili askeri yaptırımların 5 yıl daha devam etmesine karar verilmiş, Tahran yönetimi, nükleer savaş başlıkları üzerinde çalışmamayı ve askeri tesislerini sınırlı denetime açmayı kabul etmiştir. Tahran ayrıca Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun İran'ın nükleer programı ile ilgili inceleme ve araştırma yapmasına onay vermiştir. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun

İran'ın nükleer programıyla ilgili hazırlayacağı raporu Aralık 2015'te BM Güvenlik Konseyi'ne sunması beklenmektedir.

Demokratların adayının Hillary Clinton olacağı farz edilirse, Obama'nın yerine gelecek yeni başkanın her halükarda İran'la ilgili daha sert bir tutum geliştirecek olması İran'ı anlamaya iten sebeplerin başında gelmektedir. Başkanlık için en önemli adaylardan biri olarak gösterilen Hillary Clinton, Brookings Enstitüsü'ndeki konuşmasında İran'a yönelik sert bir dış politika izleyeceği izlenimi vermiştir.¹ İran'la imzalanan anlaşmaya karşı çıkan Cumhuriyetçilerden bir adayın başkan olmasının da aynı neticeyi vermesi beklenmektedir. İran yakın gelecekteki bu neticeyi hesap ederek Obama yönetiminin müzakerelere olumlu yaklaşımını değerlendirmiş, nükleer programı kapsamında belirli tavizler vererek pragmatist bir karar almıştır.

ABD'de Filizlenen İran Lobisinin Etkisi

Obama yönetiminin Tahran'la yakınlaşmaya ikna olmasında ve Suriye krizine müdahaleye soğuk bakmasında kısmen ABD'de filizlenen İran lobisinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Tahran yönetimi ABD'de İran'ın çıkarlarını savunan kurum ve kuruluşlara önemli miktarda finansman desteği vermektedir. 1990'da kurulan *The American-Iranian Council (AIC)*, *Public Affairs Alliance of Iranian Americans (PAAIA)* ve *Iranian American Political Action Committee (IAPAC)* ABD'de İran'ın menfaatleri doğrultusunda hizmet eden kuruluşlar olarak dikkat çekmektedir. İran'ın çıkarlarını savunan bu kuruluş-

ların bünyesinde Amerikan dış politikasını etki-leme potansiyeli bulunan eski senatörler, kongre üyeleri ve akademisyenler bulunmaktadır. AIC, PAAIA ve IAPAC, ABD'nin İran'la yakınlaşması yönünde yeni stratejiler geliştirmeye devam etmektedir.

İran lobisinin ABD'deki en aktif ve etkili kuruluşu ise 2002'de Washington merkezli olarak kurulan *National Iranian American Council (NIAC)* adlı kurumdur. Trita Parsi'nin başkanı olduğu NIAC, ABD-İran yakınlaşmasının gerçekleşmesi yönünde aktif çaba göstermektedir. Trita Parsi bir grup emekli Avrupalı/Amerikalı diplomat ve İran uzmanıyla birlikte Aralık 2012'de Obama'ya İran'a yaptırımların ABD'nin itibarına zarar vereceği tezini işleyen bir mektup göndermiş, gelecekte İran Dışişleri Bakanı olacak Cevad Zarif ile Kongre üyelerinin bir araya geldiği önemli toplantılar düzenlemiştir. NIAC Başkanı Parsi'nin Kongre üyeleriyle geliştirdiği yakın ilişkiler ve politikacılara yaptığı bağışlar, nükleer anlaşmanın ABD Kongresi'nden geçmesine yardımcı olmuştur. Nükleer müzakereler sırasında Parsi, ABD Dışişleri Bakanlığı ile sürekli etkileşim halinde bulunmuş, Viyana'da anlaşmanın imzalanmasına katkı yapmıştır.

Afganistan, Irak ve Suriye'de Örtüşen Menfaatler

11 Eylül sonrası dönemde Afganistan'da Taliban'a karşı ABD ve İran'ın menfaatlerinin örtüştüğü bir konjonktür başlamıştır. ABD ve İran Afganistan'da ortak düşman Taliban'a karşı örtülü bir işbirliği yürütmüş, Amerikan kuvvetleri İranlı yetkililerin sağladığı istihbaratla Taliban'a karşı etkili operasyonlar icra etmiştir. İran, Suudi Arabistan'ın uzantısı olarak gördüğü

¹ Hillary Clinton, "Hillary Clinton addresses the Iranian nuclear deal," Brookings Institute, <http://www.brookings.edu/events/2015/09/09-clinton-iran-nuclear-deal>, (Erişim tarihi: 14 Kasım 2015).

Taliban'a karşı ABD ile birlikte Kuzey İttifakı'nı desteklemiş, Hamid Karzai hükümetiyle yakın ilişkiler geliştirmiştir. ABD ve İran, Taliban'ın zayıf tutulması ve Kabil'de NATO müdahalesinin ardından kurulan merkezi yönetimin devamı konusunda ortak menfaatlere sahiptir. ABD, NATO'nun çekilmesinden sonra Pakistan'dan ziyade, İran ve Hindistan'ın etkili olduğu bir Afganistan'ı yeğlemekte, Tahran yönetiminin bu ülkedeki faaliyetlerine zımnen onay vermektedir.

Müdahalenin başlatıldığı 2001 yılından bu yana Afganistan'da İran nüfuzu belirgin hale gelmiş, Afgan ekonomisi İran'a bağımlı hale gelirken Afgan medyası büyük ölçüde Tahran'ın yönlendirdiği şirketlerin denetimine girmiştir. İran, Afganistan'da Peştun ve Taciklerin ardından en büyük üçüncü etnik unsur olan Şii Hazaralar üzerinden Kabil üzerindeki etkisini sürdürmekte, Hazaraların devlet kademelerinde önemli konumlara getirilmesine çalışmaktadır. Tahran yönetimi, Afganistan'daki Şii unsurlar arasında silahlı gruplar da örgütlemekte, Şii Hazaraları "Fatimiyyun Tugayı" adı altında Suriye'de Esed rejiminin yanında muhalefete karşı savaştırmaktadır.²

Afganistan'dan sonra ABD'nin işgaliyle birlikte Irak'ta da Washington ve Tahran'ın işbirliği içine girdiği bir süreç başlamıştır. İran Orta Doğu'da tehdit algıladığı en önemli aktörlerden biri olan Saddam rejiminin devrilmesini desteklemiş, Iraklı Şiiilerden teşkil ettiği milis kuvvetler rejime karşı Amerikan ordusunun yanında yer almıştır. İşgalin ardından Irak'ta kurulan Şii ağırlıklı siyasi yapı ve güvenlik güçleri, Tahran

yönetimine bu ülkedeki etkisini artırabileceği bir zemin sağlamıştır. İran destekli Şii milisler Saddam rejimi devrildikten sonra Amerikan birliklerine karşı savaşmışsa da, 2007'de ABD-İran arasında sağlanan mutabakatın ardından Şii milislerin ABD hedeflerine yönelik saldırıları durmuştur. 2007'deki mutabakatta Washington Irak petrolünün Amerika'ya ve uluslararası pazarlara güvenli akışı karşılığında bu ülkenin İran'ın etki alanına girmesini kabul etmiştir.³ Washington yönetimi, Tahran çizgisindeki Nuri el-Maliki iktidarının Irak'taki mezhepsel politikalarına göz yummuş, Maliki'nin Sünni aşiretlerin oluşturduğu ve Irak el-Kaidesi ile mücadelede önemli rol oynayan Sahva Birliklerini dağıtmasına tepki göstermemiştir. Irak, ABD işgali altında İran'ın "uydusu" haline gelmiş, Amerikalı karar mercileri Tahran yönetiminin Bağdat üzerindeki etkisini zayıflatmaya yönelik bir politika izlememiştir.

İŞİD tehdidinin ortaya çıkması, Irak'taki ABD-İran işbirliğine daha somut bir zemin sağlamış, iki ülkenin İŞİD'e karşı birlikte mücadele ettiği bir dönem başlamıştır. Maliki iktidarının mezhepsel politikaları ve İŞİD'in saldırılarıyla Irak ordusunun iyice zayıflaması, İran'ın bu ülkede daha rahat hareket etmesine yol açmıştır. İran ABD işgali döneminde Şii milisler aracılığıyla Irak güvenlik güçlerini yönlendirirken, İŞİD'in ortaya çıkışıyla birlikte İran ordusuna bağlı birlikler sahada bilfiil varlık göstermeye başlamıştır. İran Hava Kuvvetleri, Irak'ta Amerikalı yetkililerin bilgisi dâhilinde İŞİD'e karşı saldırılar gerçekleştirmiştir. ABD'li yetkililer

2 "Suriye'de İthal Şii Savaşçılar," Al Jazeera, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyedeki-ithal-sii-savascilar>, (Erişim tarihi: 12 Kasım 2015)

3 Timeline of the Status of Forces Agreement (SOFA) Negotiations and Iranian Interference, http://understandingwar.org/sites/default/files/Sofa%20Detailed%20Timeline%20Updated%2010%2028%2008%20_2_.pdf, (Erişim:24 Kasım 2015)

Haziran 2014'te İran ordusunun Bağdat'taki el-Reşit hava üssünde bir kontrol merkezi kurduğunu, gözlem ve keşif amaçlı Ebabil insansız hava araçlarını Irak'ta uçurmaya başladığını açıklamıştır.⁴ Bu dönemde Obama yönetiminin Irak'taki IŞİD krizi kapsamında İran'la diyalog kurma girişiminde bulunduğu, Dışişleri Bakan Yardımcısı William J. Burns'ün Viyana'da sürdürülen müzakerelerde bazı İranlı diplomatlarla iki ülke arasında başlatılabilecek işbirliğiyle ilgili görüşmeler yaptığı basına yansımıştır.⁵ İran Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Gücü, Ayetullah Ali el-Sistani'nin çağrısıyla IŞİD'e karşı Iraklı Şiiilerden teşkil edilen Haşdi Şaabi adlı gönüllü milisler üzerinde oldukça etkilidir. IŞİD'le mücadelede sahada bizzat faaliyet gösteren Kudüs Gücü'nün Komutanı General Kasım Süleymani Irak'ta en önemli aktörlerden biridir.⁶

İran, ABD'nin desteğiyle bağımsızlığa doğru ilerleyen Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi üzerinde de etkili olmaya çalışmakta, Amerikalı yetkililer Tahran yönetiminin Kürt siyasetine müdahaleleri karşısında sessiz kalmaktadır. KYB ve GORAN Hareketi üzerinden Kuzey Irak'ta etkili olmaya çalışan İran, bu iki siyasi partiyi Türkiye ile güçlü ilişkilere önem veren Barzani liderliğindeki KDP'ye karşı desteklemektedir. Bu kapsamda Kuzey Irak'taki başkanlık krizinde KYB'deki iç anlaşmazlıkların giderilmesi ve

KDP'ye karşı KYB-GORAN ittifakının sağlanması için Tahran yönetiminin girişimleri dikkat çekicidir.⁷ İran ayrıca ABD'nin ardından Peşmerge gücüne IŞİD'le mücadelede sahada destek veren ilk devlet olmuş, Peşmerge'nin IŞİD karşısında mukavemet göstermesini sağlamıştır. Kudüs Gücü komutasında hareket eden Iraklı Şii milisler Peşmerge ile birlikte IŞİD'e karşı savaşa devam etmektedir.

Suriye'de iç savaşta ilk etapta farklı pozisyonlarda bulunan ABD ve İran'ın başta el-Nusra Cephesi ve IŞİD olmak üzere savaşa dâhil olan radikal unsurlarla birlikte menfaatleri örtüşmeye başlamıştır. ABD, kriz başladığında Beşşar Esed'in iktidarı bırakması gerektiğini ifade etmiş, kimyasal silah kullanımını Esed rejimine gerçekleştirilecek müdahale için kırmızı çizgi olarak belirlemiştir. Ancak ABD, Esed rejiminin devrilmesi yönünde somut bir girişimde bulunmadığı gibi rejime bağlı güçlerin Ağustos 2013'te Şam'ın Doğu Guta bölgesinde gerçekleştirdiği kimyasal saldırının ardından harekete geçmemiş, Özgür Suriye Ordusu'na yeterli destek vermemiştir. Radikal unsurların iç savaşta etkinliği arttıkça Washington'ın Suriye'deki tutumu değişmiş, ABD'nin İran'ın Esed rejiminin devamı yönündeki stratejisine yaklaştığı gözlenmiştir.

IŞİD terör örgütünün Irak ve Suriye'de belirli bölgelerde fiili hâkimiyet sağlamasıyla, ABD'nin temel önceliği Esed rejiminden ziyade bu örgütle mücadele olmuş, Ağustos 2014'te IŞİD'e karşı hava harekâtına başlamıştır. Gelişen aşamada ABD'nin Suriye politikası, Esed

4 Iran Secretly Sending Drones and Supplies Into Iraq, U.S. Officials Say, http://www.nytimes.com/2014/06/26/world/middleeast/iran-iraq.html?_r=1, (Erişim: 24 Kasım 2015)

5 Michael R. Gordon ve Eric Schmitt, "Iran Secretly Sending Drones and Supplies into Iraq, US Officials Say," The New York Times, http://www.nytimes.com/2014/06/26/world/middleeast/iran-iraq.html?_r=1, (Erişim tarihi: 12 Kasım 2015).

6 R. Serdar Atas, "İran'ın Orta Doğu'daki Kılıcı: Kasım Süleymani," Al Jazeera, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iranin-ortadogudaki-kilici-kasim-suleymani>, (Erişim tarihi: 12 Kasım 2015)

7 Ali Semir, "Kuzey Irak'taki Başkanlık Krizi, IŞİD ve İran," BİLGESAM, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20150807551238.pdf>, (Erişim tarihi: 13 Kasım 2015).

rejiminin ayakta kalmasını sağlayan İran'ın politikasıyla benzerlik göstermekte, Amerikalı ve İranlı yetkililer Suriye'de IŞİD'e karşı aynı tarafta yer almaktadır. Nitekim ABD Kasım 2015'te Suriye'nin geleceği ile ilgili olarak Viyana'da yapılan uluslararası görüşmelere ilk kez İran'ı da davet etmiştir. Tahran yönetimi, Viyana'daki görüşmeler neticesinde 14 Kasım 2015 tarihinde Suriye'nin geleceğiyle ilgili ABD öncülüğünde hazırlanan anlaşmayı imzalamıştır. ABD'nin krizin başlangıcındaki tutumunu terk ederek Suriye iç savaşında Türkiye'yi yalnız bırakması ve giderek İran çizgisine yaklaşması düşündürücüdür. Washington yönetiminin, Ankara'nın bölgedeki bağımsız girişimlerinden, Batı ve İsrail karşıtı söylemlerinden dolayı, Orta Doğu'da Türkiye'den ziyade İran'ın etkili olduğu bir sürece sıcak bakmaya başladığı değerlendirilmektedir.

“ABD, İran destekli Esed rejimiyle birlikte hareket eden PYD'nin önünü açmakta, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden PKK/KCK'nın Suriye uzantısını güçlendirmektedir.”

İran ve ABD arasında Esed rejiminin devam etmesi yönünde sağlanan mutabakat, PKK/KCK terör örgütünün Suriye'nin kuzeyindeki uzantısı PYD için de söz konusudur. ABD, NATO müttefiki Türkiye'nin haklı kaygılarına rağmen Suriye'nin kuzeyindeki PYD/YPG yapılanmasına destek vermeye devam etmektedir. ABD, Türkiye'nin IŞİD'le mücadele kapsamında koalisyon güçlerine açtığı İncirlik hava üssünü YPG'ye silah ve mühimmat desteği vermek için kullanmakta, Amerikalı gaziler sahada YPG militanlarına eğitim sağlamaktadır. Böylece ABD,

İran destekli Esed rejimiyle birlikte hareket eden PYD'nin önünü açmakta, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden PKK/KCK'nın Suriye uzantısını güçlendirmektedir. İran da Suriye krizinin başlangıcından itibaren Esed rejimi ile birlikte hareket ederek PYD'nin Suriye'nin kuzeyine yerleşmesine destek vermiş, Tahran yönetiminin YPG'ye silah desteği vereceği basına yansımıştır.⁸

Yakınlaşmanın İsrail ve Suudi Arabistan'a Etkileri

ABD-İran yakınlaşmasının Orta Doğu'daki sonuçları açısından İsrail ve Suudi Arabistan'ın konumu önem arz etmektedir. ABD'nin bölgedeki iki önemli müttefiki statüsündeki İsrail ve Suudi Arabistan geleneksel olarak İran'ın Orta Doğu'daki nüfuzundan tedirgin olmakta, “İran tehdidine” karşı Amerikan desteğini talep etmektedir. Tel-Aviv, İranlı yetkililerin İsrail'e karşı tehdit içerikli söylemlerinden ziyade Tahran'ın Lübnan'da Hizbullah'ı Filistin'de Hamas ve İslami Cihad'ı harekete geçirme yeteneğinden rahatsız olmaktadır. Suudi Arabistan, Vehhabi ekolün bir izdüşümü olarak Şii karşıtlığına dayalı bir dış politika takip etmekte, İran'ın Irak, Suriye ve Lübnan'ın ardından Yemen'de de artan etkisinden endişe duymaktadır.

ABD ise Filistin meselesinde İsrail ile uzlaşmakta, Suudi Arabistan ile de El Kaide ve IŞİD'e katılımları ve finansmanı engelleyememesi nedeniyle sorunlar yaşamaktadır. Washington'ın, İran'la yakınlaşarak Netanyahu iktidarını Filistin'deki uzlaşmaz politikalarını, Riyad yönetimini de radikal unsurlarla ilişkilerini gözden geçirmeye zorlayabileceği değerlendirilmektedir.

⁸ “Flaş İddia: İran'dan YPG'ye Silah,” Rudaw, <http://rudaw.net/turkish/middleeast/28072015>, (Erişim tarihi: 13 Kasım 2015).

P5+1 ülkeleriyle İran arasından imzalanan nükleer anlaşmaya, İsrail'den farklı tepkiler gelmiştir. İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez, ABD'de bir televizyon kanalına verdiği röportajda, ABD'nin İran'la diplomatik yollarla mücadele edilmesi şeklindeki yaklaşımını desteklediğini, İran'ın düşman olmadığını ve Hasan Ruhani ile görüşmek istediğini ifade etmiştir. İsrail'in aşırı sağcı Başbakanı Binyamin Netanyahu ise İran'la yapılan anlaşmaya karşı çıkmış, anlaşmanın tarihi bir hata olduğunu, rejimin bu anlaşma kapsamında bazı göstermelik tavizler vererek yaptırımların kaldırılmasını amaçladığını ve nihai aşamada Kuzey Kore gibi nükleer silah geliştirebileceğini iddia etmiştir. İsrail cenahında ABD-İran yakınlaşmasıyla ilgili olarak ise genelde olumsuz değerlendirmeler öne çıkmaktadır. Ancak Hasan Ruhani, cumhurbaşkanı seçildikten sonra Ahmedinejad dönemindeki İsrail karşıtlığına dayalı politikasını terk etmiş, Suriye iç savaşı İran ve İsrail'in menfaatlerinin örtüştüğü bir şartları doğurmuştur. İki ülke de Sünni ağırlıklı bir Suriye iktidarını değil, Esed rejiminin devamını desteklemekte, Şam'ın Türkiye'nin etki alanına girmesini sağlayabilecek bir iktidar veya rejim değişimine karşı çıkmaktadır.

ABD-İran yakınlaşması, Suudi Arabistan'ı kaygılandırmakta, Orta Doğu'daki Suudi Arabistan-İran rekabeti Tahran yönetiminin daha etkili olabileceği bir konjonktüre girmektedir. Suudi Arabistan, İran'ın nükleer silah üretme hedefinden vazgeçmeyeceğini değerlendirmekte, P5+1 ülkeleriyle İran arasında imzalanan anlaşmadan duyduğu endişeleri saklamamaktadır. İran'ın Irak, Suriye ve Lübnan'ın ardından Yemen'de de silahlı gruplar teşkil ederek vekâlet savaşı yürütmesi, Riyad'da Suudi Arabistan'ın çevrelendiği yönünde bir algıya yol açmıştır. Yemen'de müt-

tefikleriyle birlikte İran destekli Hüsilere karşı hava harekâtı gerçekleştiren Riyad yönetimi, Pakistan'ın desteğini almaya çalışmakta ve Türkiye ile yakın ilişkilere önem vermektedir. Suudi Arabistan yönetimi, Körfez İşbirliği Konseyi üzerinden İran'ın etki alanını genişletmesini engellemeye çalışmaktadır. ABD-İran yakınlaşmasından tedirgin olan Suudi Arabistan öncülüğündeki Körfez ülkeleri, ABD'nin "İran tehdidine" karşı artık Körfezin güvenliğini sağlamayacağını öngörmekte, hızla silahlanmaktadır. ABD, Yemen'de Suudi Arabistan'ı desteklerken Irak-Suriye hattında İran'la yakınlaşmakta, Riyad'ın kaygılarına rağmen Irak'taki İran vesayetine onay vermekte, Şam'da Esed rejiminin devamını yeğlemektedir.

ABD-İran Yakınlaşması ve Türkiye

İran'da Hasan Ruhani'nin iktidara gelmesiyle Ankara-Tahran ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Haziran 2014'de davetli olarak Ankara'ya gelen Ruhani 18 yıl aradan sonra Türkiye'ye resmi ziyaret düzenleyen ilk İran Cumhurbaşkanı olmuştur. Türk yetkililer de İran'a ziyaretler düzenleyerek iki ülke arasındaki işbirliğini güçlendirmeye çalışmıştır. Nisan 2015'te Tahran'ı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye-İran Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantısında önemli anlaşmalar imzalamıştır. Yaptırımların aşamalı olarak kaldırılmasıyla Türkiye'nin İran'a ihracatının artması beklenmektedir. Anlaşma sonrası petrol fiyatlarının düşmesi de cari açığa sahip Türkiye için olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ancak diğer taraftan yaptırımların kaldırılmasıyla İranlı şirketlerin Orta Doğu pazarlarında Türk firmalarıyla daha rahat rekabet edebileceği, bu şirketlerin Afrika'da Türkiye'nin etkili

olduğu belirli pazarlarda paylarını artırabileceği beklenmektedir.

“ABD-İran yakınlaşması Washington’ın “model ortağı” Türkiye’ye belirli ekonomik çıkarlar sağlamakla birlikte siyasi ve stratejik açıdan Ankara’nın Orta Doğu’daki konumunu zayıflatan kalıcı sonuçlar doğurabilir.”

ABD-İran yakınlaşması Washington’ın “model ortağı” Türkiye’ye belirli ekonomik çıkarlar sağlamakla birlikte siyasi ve stratejik açıdan Ankara’nın Orta Doğu’daki konumunu zayıflatan kalıcı sonuçlar doğurabilir. Yaptırımların kaldırılmasıyla müttefiklerini daha rahat desteklemeye başlayan İran’ın Orta Doğu’daki etki alanının genişleyeceği ve bu gelişmenin de Türkiye’nin bölgedeki etki alanını sınırlandırabileceği öngörülmektedir. Bu açıdan ABD-İran arasındaki yakınlaşma, İran’ın Suriye ve Irak’taki ağırlığını artırmasını kolaylaştırırken Türkiye’nin bu ülkelerdeki menfaatlerine zarar vermektedir. Irak ve Suriye’deki çatışmalarda sahadaki silahlı gruplar arasındaki dengeleri kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendiren İran’ın, Türkiye’nin güneyi boyunca uzanan bir nüfuz kuşağına sahip olması beklenmektedir. Bağdat’taki merkezi yönetimin İran vesaleti altında kalması ve Şam’da Esed rejiminin hâkimiyet alanını genişleterek varlığını sürdürmesiyle, Türkiye Irak ve Suriye’deki gelişmeler üzerindeki etkisini büyük ölçüde kaybedebilir. Irak’taki mevcut merkezi yönetimde yapısal bir değişiklik beklenmemektedir. Rusya’nın müdahalesi ve İran’ın artan ekonomik ve askeri desteğiyle de Suriye’de dengelerin Esed rejimi lehine değişmeye başladığı görülmektedir. Ka-

sım 2015’te Suriye’nin geleceği ile ilgili yapılan anlaşma da rejimin elini güçlendirmiştir.

İncirlik üssünü ABD öncülüğündeki IŞİD’le mücadeleye için oluşturulan koalisyona açan Türkiye, karşılığında Washington’dan PYD/YPG’yle ilgili tavrını değiştirmesini talep etmiştir. Ancak ABD’li yetkililer IŞİD’le mücadelede YPG militanlarının işlevine dikkat çekmekte, Suriye’nin toprak bütünlüğüne vurgu yapmakla birlikte PYD’nin özerkliğine sıcak bakmaktadır. PYD ise PKK/KCK’nın Orta Doğu’daki bağımsız devlet projesinin Suriye ayağını hayata geçirmeyi hedeflemekte, Türkiye’nin toprak bütünlüğünü tehdit etmektedir. ABD, Irak işgali sonrasında Kuzey Irak’taki Peşmerge güçlerini desteklediği gibi Suriye’nin kuzeyinde de PYD’yi desteklemektedir. İşgal döneminde Irak’ın toprak bütünlüğüne de vurgu yapan ABD’nin sağladığı destekle bugün Kuzey Irak Kürt Yönetimi bağımsızlığa doğru ilerlemektedir. Benzer bir sürecin yakın gelecekte Suriye’nin parçalanması halinde PYD üzerinden gerçekleşme ihtimali bulunmaktadır.

Türkiye bölgede yalnızlaşırken ABD ile yaklaşan Tahran yönetiminin Orta Doğu’da öne çıktığı bir dönem başlamaktadır. Arap ayaklanmalarının ardından Türk karar mercilerinin Müslüman Kardeşler çizgisindeki aktörlerle dayanışma tercihinin Batılı devletlerde yol açtığı rahatsızlık İran’ın öne çıkarılmasında etkili olmuştur. Türkiye’nin aksine, İran Batılı devletlerle birlikte Mısır’da Mursi iktidarına karşı gerçekleştirilen darbeyi desteklemiş, darbe ile iktidara gelen Sisi de Mısır’ın Esed rejimiyle ilgili tutumunu değiştirmiştir. Mısır’daki darbe Ankara-Kahire ilişkilerinin bozulmasına yol açarken, Tahran Sisi iktidarıyla olumlu ilişkiler geliştirmeye başlamıştır.

Suriye iç savaşının yol açtığı karışıklıkta, İran, Rusya, Çin ve Batı medyasında “radikal unsurlara destek sağlayan Türkiye” imajı oluşturulurken aynı medya Tahran yönetimine “İŞİD’le mücadele eden devlet” imajı kazandırmakta, İran dış politikasının Irak ve Suriye’de yol açtığı insani trajedi giderek daha az hatırlatılmaktadır. Nitekim nükleer anlaşmanın ardından Batı kamuoylarında İran’la ilgili henüz oldukça sınırlı da olsa olumlu bir izlenim olduğu, başta Almanya olmak üzere Avrupalı devletlerin İran’la ticareti canlandırmaya yönelik yoğun bir çalışma başlattığı ve İngiltere’nin Tahran Büyükelçiliğini açtığı gözlenmiştir. Yakınlaşmanın devam etmesi halinde yakın gelecekte ABD’nin de Tahran’daki büyükelçiliğini yeniden açmayı değerlendirebileceği tahmin edilmektedir.

Sonuç

Nükleer anlaşmayla ABD-İran arasındaki yakınlaşma daha belirgin hale gelmiştir. İki ülkenin Afganistan, Suriye ve Irak’taki menfaatlerinin örtüştüğü gözlenmektedir. Washington ve Tahran, ortak düşman olarak nitelendirdikleri İŞİD’e karşı mücadele etmektedir. ABD’de filizlenen İran lobisi iki ülke arasındaki yakınlaşmaya zemin hazırlamakta, İran’ın Amerikan kamuoyundaki imajını olumlu yönde değiştirmeye çalışmaktadır. ABD’nin girişimleriyle İsrail-İran arasında İsrail’in güvenliğinin teminatına dayalı uzun vadede bir yumuşama gerçekleşebilir. Suudi Arabistan İran tehdidine karşı kendini güvende hissetmek için Körfez’deki diğer ülkelerle birlikte hızla silahlanmaktadır. İran’ın nükleer silah sahibi olması durumunda ise Riyad yönetiminin de bu teknolojiye sahip olmaya çalışacağı beklenmektedir.

ABD-İran yakınlaşmasının Orta Doğu’da Türkiye açısından belirli siyasi ve stratejik riskleri beraberinde getireceği düşünülmektedir. İran’ın bölgede siyasi, askeri ve ekonomik olarak güçlenmesi, rekabet halinde olduğu Türkiye’nin menfaatlerine zarar vermektedir. İran’ın etkili olduğu bir Orta Doğu’da Türkiye’nin bölgesel denklemlerin dışında kalabileceği öngörülmektedir. Irak ve Suriye’de Türkmen varlığının tasfiye edilmesinin, Türkiye’nin bölgedeki etkinliğini zayıflatacağı değerlendirilmektedir. Kuzey Irak’ta İran destekli bir KYB-GORAN iktidarının kurulması ve PYD’nin ABD ve İran’ın yardımıyla Suriye’nin kuzeyinde tamamen hâkim olması halinde Türkiye’nin güneye açılımını engelleyen bir kuşak meydana gelebilir. Irak, Suriye ve Lübnan’da İran’ın denetiminde bir Şii nüfuz hattının oluşması halinde ise Türkiye’nin bu güney komşularındaki hareket kabiliyetini yitirebileceği değerlendirilmektedir.

Nükleer anlaşmayla birlikte Türkiye-İran arasındaki güç dengesinin Tahran lehine değişmesi beklenmektedir. Orta Doğu’da nükleer silaha sahip bir İran ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin İran lehine asimetric bir nitelik kazanacağı, Tahran’ın Ankara’ya karşı daha iddialı bir politika takip edebileceği öngörülmektedir. Türkiye’nin enerji alanında İran’a bağımlı olmaya devam ettiği sürece bölgede Tahran’ı karşısına almak zorunda kalacağı alanlarda kendi menfaatlerini korumakta zorlandığı görülmektedir. Bundan dolayı Ankara’nın alternatif enerji kaynaklarına yönelmesi ve enerji politikasını gözden geçirmesi önem arz etmektedir. Suriye’de İran’ın desteklediği Beşşar Esed’in iktidarda kalması, Türkiye’deki sığınmacı krizini derinleştirecek, mevcut ekonomik ve toplumsal sorunları artıracaktır.

BİLGESAM Hakkında

BİLGESAM, Türkiye'nin önde gelen düşünce kuruluşlarından biri olarak 2008 yılında kurulmuştur. Kar amacı gütmeyen bağımsız bir sivil toplum kuruluşu olarak BİLGESAM; Türkiye'deki saygın akademisyenler, emekli generaller ve diplomatların katkıları ile çalışmalarını yürütmektedir. Ulusal ve uluslararası gündemi yakından takip eden BİLGESAM, araştırmalarını Türkiye'nin milli problemleri, dış politika ve güvenlik stratejileri, komşu ülkelerle ilişkiler ve gelişmeler üzerine yoğunlaştırmaktadır. BİLGESAM, Türkiye'de kamuoyuna ve karar alıcılara yerel, bölgesel ve küresel düzeydeki gelişmelere ilişkin siyasal seçenek ve tavsiyeler sunmaktadır.

Yazar Hakkında

1988 yılında Mersin'de doğdu. Lisans eğitimini İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih bölümünde tamamladı. Halen aynı üniversitede yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

Ünal; Orta Doğu, Güvenlik, İran Dış Politikası konuları üzerine araştırmalar yapmaktadır.

2012 yılından itibaren Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde (BİLGESAM) Araştırma Asistanı olarak çalışmaktadır.